

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی اشد حقوق جزا و جرم شناسی

مطالعه تطبیقی نقش دادستان در ارتباط با دلایل به نفع و ضرر متهم در حقوق

ایران و آمریکا

استاد راهنما: دکتر حسنعلی مؤذن زادگان

استاد مشاور: دکتر عباس تدین

نگارش: سیروس ضرغام نژاد

تابستان ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم بہ دادستان ہائی کہ در پی حق وعدالتند...

باتقدیر فراوان از اساتید ارجمند جناب آقای دکتر مؤذن زادگان، جناب آقای دکتر تدرین و جناب آقای پروفور
کرشمن (Gershman) استاد دانشگاه پیس (Pace) نیویورک که مراد نگارش این پایان نامه یاری رسانند

چکیده

دادستان در نظام دادگستری ایران و آمریکا مسئول اقامه دعوی عمومی است تا از این طریق از حقوق جامعه و نیز بزه دیده حمایت کند. در کنار این مسئولیت، وظیفه رعایت بی طرفی نسبت به متهم را نیز بر عهده دارد. به عبارت دیگر میبایست در حین اقامه دعوی علیه متهم به دلایل به نفع وی نیز توجه کند و حسب مورد آن دلایل را اعلان یا از طرح آن به نفع متهم جلوگیری نکند و از طرف دیگر در اقامه دعوی خود گذشته از اینکه نباید از دلایل فاسد استفاده کند، می بایست از طرح دلایل باطل علیه متهم جلوگیری کند. این وظیفه دادستان در ایالات متحده آمریکا مطابق آرای متعدد دیوان عالی این کشور به صراحت بیان شده است. صراحت مزبور در حقوق ایران ملاحظه نمی شود اما از لزوم بی طرفی دادستان که تلویحاً یا صراحتاً در موارد مختلفی مورد توجه قرار گرفته است، استنباط می شود که این مقام قضایی به مانند حقوق آمریکا، در نظام حقوقی ایران نیز وظیفه دارد اصل بی طرفی را در مورد دلایل به نفع و علیه متهم مورد توجه قرار دهد. با این حال شایسته است که قوانین و رویه قضایی به خلأ موجود در این زمینه توجه کرده و وظیفه دادستان را در امور مزبور متذکر شود.

واژگان کلیدی: دادستان، متهم، دلیل به نفع متهم، دلیل علیه متهم

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۳	۱- بیان مسأله.....
۴	۲- پیشینه تحقیق.....
۵	۳- پرسش ها.....
۵	۴- فرضیه ها.....
۶	۵- اهداف تحقیق.....
۷	۶- روش تحقیق.....
۷	۷- سازمان دهی تحقیق.....
۹	فصل اول: کلیات (مفاهیم، مبانی و تاریخچه).....
۱۰	گفتار اول: تبیین مفاهیم.....
۱۰	بند اول: دادستان.....
۱۰	الف: دادستان در ایران.....
۱۱	ب: دادستان در آمریکا.....

- بند دوم: دلیل ۱۳
- الف: دلیل از لحاظ صحت و فساد ۱۴
- ۱- دلیل نامشروع ۱۴
- الف- مشروعیت دلیل ۱۵
- ب- مشروعیت شیوه ی تحصیل دلیل ۱۶
- ۲- دلیل صحیح ۱۷
- ب: دلیل از لحاظ نفع و ضرر متهم ۱۷
- ۱- دلیل به نفع متهم ۱۸
- ۲- دلیل علیه متهم ۱۸
- بند سوم: متهم و مظنون ۱۹
- گفتار دوم: میانی ۲۱
- بند اول: دادستان و حمایت از حقوق فردی و اجتماعی ۲۱
- الف: حمایت از حقوق فردی ۲۱
- ب: حمایت از حقوق اجتماع ۲۴
- بند دوم : لزوم وظیفه دادستان در ارتباط با حفظ صحت دلایل و دلایل به نفع متهم ۲۵
- الف: ارتباط بحث با مفهوم بی طرفی یا بی غرضی ۲۵
- ۱- مقایسه ی بی طرفی دادستان با مقام تحقیق ۲۶

- ب: مقایسه ی بی طرفی دادستان با دادرس ۲۹
- بند سوم: لزوم اعمال اصل تساوی سلاح ها ۳۱
- گفتار سوم: تاریخچه دادستان در ایران و آمریکا..... ۳۲
- فصل دوم: موقعیت دادستان در ارتباط با دلایل به نفع متهم..... ۴۰
- گفتار اول: منع جلوگیری از دلیل به نفع متهم ۴۱
- بند اول: قاعده ۴۱
- بند دوم: اعمال قاعده با توجه به مراحل مختلف دادرسی ۴۱
- الف: در مرحله پیش از محاکمه ۴۲
- ب: در مرحله محاکمه بدوی ۵۰
- پ: در تجدید نظر خواهی ۵۱
- گفتار دوم: ارائه دلیل به نفع متهم ۵۲
- بند اول : قاعده ۵۲
- بند دوم: اعمال قاعده در مراحل مختلف دادرسی ۵۳
- الف: در مرحله پیش از محاکمه ۵۴
- ب: در مرحله محاکمه ۶۴
- پ: در تجدید نظر خواهی ۶۹

فصل سوم : موقعیت دادستان و دلایل علیه متهم ۷۱

گفتار اول: ارائه دلایل علیه متهم ۷۲

بند اول: وظیفه ارائه دلیل علیه متهم و تعقیب وی ۷۲

بند دوم: ارائه دلیل علیه متهم و قانونی بودن تعقیب ۸۰

بند سوم: ارائه دلیل علیه متهم و متناسب بودن تعقیب ۸۳

گفتار دوم: وظیفه منع ارائه دلیل نامشروع علیه متهم ۹۱

بند اول: قاعده ۹۱

بند دوم: اعمال قاعده با توجه به مراحل مختلف دادرسی ۹۱

الف: مرحله پیش از محاکمه ۹۱

ب: مرحله محاکمه ۹۳

ج: برای تجدید نظر خواهی ۹۵

گفتار سوم: وظیفه جلوگیری از اقامه دلیل نامشروع علیه متهم ۹۶

بند اول: قاعده ۹۶

بند دوم: اعمال قاعده در مراحل مختلف دادرسی ۹۶

الف: مرحله پیش از محاکمه ۹۶

ب: مرحله محاکمه ۹۸

ج: برای تجدید نظر خواهی ۹۹

نتیجه گیری و پیشنهادات ۱۰۰

منابع ۱۰۶

ضمیمه ۱۱۰

مقدمه

امروزه و با پیشرفت تمدن بشری حقوق همه افراد جامعه و از جمله متهمین از اهمیت خاصی برخوردار شده است. حفظ این حقوق به صورت نهادینه ای به نظام های عدالت کیفری و دادگستری ها واگذار شده است. آلن درشوتیز^۱ استاد دانشگاه هاروارد معتقد است دادگاه های جزایی سه هدف را دنبال می کنند: ۱- جستجوی حقیقت به عنوان مهمترین هدف یعنی اینکه آیا کسی که متهم به ارتکاب جرمی شده واقعاً مرتکب جرم شده یا خیر. ۲- محافظت از شهروندان بی گناه به این منظور که شهروند بی گناهی محکوم نشود. ۳- هدف سوم اطمینان از اجرای عدالت است که دادگاهها در ایالات متحده بر مبنای آن و همچنین بر مبنای دقت در نتایجشان قضاوت می کنند.^۲ آنچه این استاد نامدار بدان اشاره کرده در حقوق همه کشورها صادق است. به عبارتی دیگر در حقوق همه کشورها تشکیلاتی به نام دادگستری وجود دارد که عدالت را برقرار کند. کلیه مقاماتی که در این تشکیلات کار می کنند باید به اهداف آن مقید باشند. دادستان نیز از این قاعده مستثنی نیست و اگرچه متهم به جرم را تعقیب می کند ولی باید به این اهداف مقید باشد زیرا جزئی از سیستم قضایی است. در ایران و ایالات متحده امریکا نیز این مقام وجود دارد. اگر چه وظایف و اختیارات دادستان در ایران و آمریکا کاملاً قابل انطباق نیست، اما ماهیت عمل دادستان در هر دو کشور که همان تعقیب متهم به جرم است، یکسان است. به عبارت دیگر دادستان با توجه به دلایل موجود، به نام جامعه متهم را تحت تعقیب قرار می دهد، چرا که فرض بر این است که وی نماینده جامعه ای است که مجرم

---

1 Alan Dershowitz

2 Dennis, Hoffman, *Criminal Justice*, IDG books word wide, 2000, p 137

نظم آن را مختل کرده است و در نتیجه به دنبال اعاده ی این نظم است. آنچه که سوال بر انگیز است این است که آیا دادستان در پرونده کیفری همچون شاکی خصوصی است؟ به جرات می توان گفت معمولاً عقیده عمومی بر این است که دادستان به مانند شاکی خصوصی صرفاً در پی پیروزی در پرونده و محکوم کردن است، ولی آنچه که قضیه را پیچیده می سازد این است که دادستان به منزله شاکی خصوصی نیست، چرا که جزئی از سیستم دادگستری است. دادستان در انجام وظایف خود ملزم به استفاده از دلایل است. این دلایل ممکن است به نفع یا علیه متهم باشند. دادستان به عنوان عضوی از سیستم دادگستری ملزم است هم به دلایل به نفع و هم به دلایل علیه متهم توجه کند. در اینجا ارتباطی خاص میان دادستان و دلایل به وجود می آید که در این ارتباط نوعی بی طرفی حاکم است. این امر به خصوص در ارتباط با دلایل به نفع متهم نمود پیدا می کند. در اینجا تناقضی که احساس می گردد این است که چگونه دادستان می تواند هم در پی اجرای عدالت با رعایت بی طرفی وهم به دنبال محکوم کردن متهم باشد؟ می توان گفت بی طرفی دادستان با بی طرفی یک قاضی دادگاه و یا یک قاضی تحقیق صرف متفاوت است، یعنی نوعی بی طرفی که با خاصیت تعقیب کنندگی همراه است. دادستان به عنوان مقامی که تعقیب را بر عهده دارد نمی تواند به کلی بی طرف باشد زیرا در این صورت خاصیت تعقیب کنندگی اش خنثی می شود، در حالیکه قاضی دادگاه باید مطلقاً بی طرف باشد و پس از تحصیل و تحلیل دلایل با بی طرفی رای صادر کند. به نظر می رسد منظور از بی طرفی دادستان در مقام تعقیب متهم، بی طرفی او نسبت به دلایل راجع به متهم باشد و این نکته ایست که در متون حقوقی کمتر به آن توجه شده است. بنا براین در این پایان نامه به ارتباط میان دادستان و دلایل راجع به متهم و علی الاصول بی طرفی دادستان در مورد دلایل له و علیه متهم بررسی شده است.

۱- بیان مسأله

امروزه حفظ حقوق تک تک افراد از جمله متهم از وظایف دستگاه عدالت کیفری در هر کشوری است. از جمله حقوق متهم، حقوق وی نسبت به دلایل راجع به محکومیت یا برائت وی است. دادستان در ایران از مقامهای قضایی است که ارتباط مستقیمی با حقوق متهم از جمله حقوق متهم نسبت به دلایل دارد. مطابق ماده « ۱۱ » لایحه آیین دادرسی کیفری و ماده ۳ اصلاحی قانون تشکیل دادستان وظیفه تعقیب متهم را نسبت به جرایم عمومی بر عهده دارد. دادستان در مسیر اثبات اتهام متهم از دلایلی علیه وی استفاده می کند، و از این جهت به مانند یک شاکی خصوصی عمل میکند . آنچه بیشتر از دادستان در اذهان عمومی نقش بسته وظیفه دادستان در پیگیری اتهام متهم است. اما دادستان یک شاکی خصوصی نیست زیرا وی یک مقام قضایی است که موظف به رعایت بی طرفی است^۱ و نباید به هر طریقی در پی اثبات مجرمیت متهم باشد بنا براین ۲ وظیفه برای دادستان قابل تصور است یکی رعایت بی طرفی در قبال دلایل علیه متهم و دیگری تعقیب متهم به جرم.

آنچه در ابتدا به ذهن میرسد نوعی پارادوکس در این زمینه است که چگونه دادستان هم وظیفه تعقیب و ارائه دلیل علیه وی را بر عهده دارد و هم وظیفه بی طرفی نسبت به متهم.

طبیعتاً" اگر دادستان موظف به رعایت بیطرفی باشد باید دلایل به نفع متهم را نیز مورد توجه داشته باشد و آنها را در تعقیب متهم دخالت دهد.

چنین بحثی در کشور ایالات متحده آمریکا نیز مورد توجه است. در نظام دادرسی کیفری آمریکا نیز مقامی قضایی تقریباً معادل دادستان وجود دارد که متسامحاً" در این پایان نامه با عنوان «

---

۱ در ایران از جمله طبق ماده ۱۷ قانون نظارت بر رفتار قضایی و در آمریکا نیز اصل ۱.۲-۳ کانون وکلای آمریکا بیان میدارد وظیفه دادستان این است که به دنبال عدالت باشد نه صرفاً در پی محکومیت.

دادستان^۱» به کار برده می شود. علت اینکه دو عنوان در ایران و آمریکا بر هم منطبق نیست، اینست که نظام داری آمریکا نظام کامن لا^۲ و ترفعی^۳ است و مقام های دیگری به عنوان بازپرس یا دادیار وجود ندارد که به مانند نظام داری کیفری ایران در کنار دادستان متهم را تعقیب کنند بنابر این در حدود وظایف اختلاف پیش می آید. به هر حال دادستان در آمریکا نیز هم وظیفه تعقیب متهم را بر عهده دارد و هم وظیفه حفظ حقوق وی را^۴ و این هم زمانی دو وظیفه بعضا باعث بروز تجاوز دادستان نسبت به حقوق متهم شده است.^۵ در این پایان نامه سعی می شود که جایگاه دادستان نسبت به دلایل به نفع و علیه متهم در فرایند داری کیفری بررسی شود و در این مسیر تفاوت ها و شباهت های حقوق دو کشور ایران و آمریکا مورد بررسی قرار می گیرد.

۲- پیشینه تحقیق

اگرچه در زمینه وظایف و اختیارات دادستان در نظام داری کیفری ایران پایان نامه ای مثل «بررسی حدود وظایف و اختیارات دادستان در حقوق کیفری ایران» در دانشگاه تربیت مدرس در سال ۱۳۸۸ نگاشته شده یا در مورد نقش دادستان در اعتراض به احکام قرار های کیفری پایان نامه ای با همین عنوان در مؤسسه غیر انتفاعی اشرافی اصفهانی در سال ۱۳۸۹ نگاشته شده یا در مورد وظایف و اختیارات دادستان مطالعه تطبیقی بین حقوق ایران و فرانسه توسط آقای کوشکی در دانشگاه شهید

---

1 prosecutor

2 Common law

3 Adversarial system

4 James ,Acker and David Brody, *Criminal Procedure*, Second Edition, Jones and Berlet Publisher,2004. P 407

بهشتی در سال ۱۳۸۷ نوشته شده یا با عنوان «محدوده وظایف و اختیارات دادستان در محاکم عمومی و انقلاب» پایان نامه ای در دانشگاه قم در سال ۱۳۸۴ نگاشته شده یا کتابی با عنوان «نقش دادستان در صیانت از حقوق عامه» توسط محمد صالح نقره کار تألیف شده ولی هیچ یک از موارد مذکور به مطالعه تطبیقی نقش دادستان در حقوق ایران و آمریکا آن هم در ارتباط با دلایل نمی باشد و این موضوع از این جهت تازگی دارد.

۳- پرسش ها

سؤال اصلی اول : دادستان در ایران و آمریکا چه وظیفه ای در قبال رعایت صحت دلایل علیه متهم دارد؟

سؤال اصلی دوم : آیا دادستان در ایران و آمریکا به مثابه شاکی خصوصی فقط در پی محکومیت متهم است یا موظف است دلایل به نفع متهم را نیز مورد توجه قرار دهد؟

سؤال فرعی : جایگاه دادستان در ایران و آمریکا چه شباهت و چه تفاوتی با هم دارد؟

۴- فرضیه ها

فرضیه اصلی اول: دادستان در حقوق ایران و آمریکا موظف به عدم ارائه دلیل نامشروع و جلوگیری از طرح چنین دلایلی است.

فرضیه اصلی دوم : دادستان به عنوان یک مقام قضایی در ایران و آمریکا موظف است دلایل به نفع متهم را مورد توجه قرار دهد.

فرضیه فرعی : ماهیتا در هر دو نظام دادستان وظیفه تعقیب متهم را برعهده دارد ولی در آمریکا نظام متناسب بودن تعقیب (اختیار تعقیب و یا عدم تعقیب متهم) و در ایران نظام قانونی بودن تعقیب (وظیفه مند بودن تعقیب) حاکم است.

۵- اهداف تحقیق

الف: اهداف نظری

- ۱- بررسی نقش دادستان در دادرسی کیفری ایران و آمریکا در ارتباط با دلایل به نفع متهم
- ۲- بررسی نقش دادستان در دادرسی کیفری ایران و آمریکا در ارتباط با دلایل به ضرر متهم
- ۳- مقایسه دادستان با شاکی خصوصی

ب: اهداف کاربردی

- ۱- کمک به بهبود کارکرد دادستان در ارتباط با دلایل و حفظ حقوق متهمین در ارتباط با دلایل راجع به آنان در نظام دادگستری فعلی با مشخص کردن نقاط قوت و ضعف قوانین و رویه قضایی موجود
- ۲- ایجاد انگیزه برای تصویب قوانین جدید یا اصلاح قوانین موجود در جهت تبیین دقیقتر وظایف دادستان و ایجاد ضمانت اجراهای لازم برای سوء رفتار های دادستان ها در ارتباط با دلایل راجع به متهم

۶- روش تحقیق

در این تحقیق از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است و با بررسی متون مختلف مربوط به نظام دادرسی کیفری در دو کشور ایران و آمریکا بررسی تحلیلی و تطبیقی آنها وجوه افتراق و تشابه دو نظام از لحاظ موقعیت دادستان در ارتباط با دلایل به نفع و علیه متهم در دو نظام ایران و آمریکا مورد بررسی قرار گرفته است. به علت کمبود منابع در دسترس در مورد حقوق آمریکا نگارنده از یکی از اساتید برجسته آیین دادرسی کیفری آمریکا که زمینه تحقیقی ایشان نیز مشابه با موضوع همین پایان نامه است و قبلاً^۱ نیز در سمت های مختلف در اداره دادستانی مشغول به کار بوده، بصورت ایمیل مکاتبه کرده و راهنمایی جسته ام.

۷- سازمان دهی تحقیق

با توجه به موضوع پایان نامه و پرسش ها و نیز فرضیه های تحقیق ساز ماندهی تحقیق به این شکل انجام گرفته که پایان نامه در سه فصل به این شکل که ابتدا کلیات یعنی تاریخچه، مبانی و مفاهیم مورد بحث و بررسی قرار گرفته است تا خواننده برای ورود به بحث اصلی زمینه ها و مقدمات مورد نیاز را دریافت کرده باشد، سپس موضوع اصلی در فصل های دوم و سوم، به این صورت که در فصل دوم موقعیت دادستان در ارتباط با دلایل به نفع و در فصل سوم موقعیت دادستان در ارتباط با دلایل علیه متهم و با توجه به مراحل مختلف دادرسی در دو کشور ایران و آمریکا مورد بحث قرار گرفته است. برای ورود به هر بحث فنی در فصل های دوم و سوم، ابتدا قاعده بحث یعنی حکم کلی که در این زمینه وجود دارد بیان شده و سپس در ادامه تا جایی که امکان آن وجود داشته دلایل صحت

این قاعده در مراحل مختلف دادرسی مورد بررسی قرار گرفته است. در پایان نیز اصول کانون وکلای آمریکا در مورد وظایف دادستان تا جایی که به پایان نامه مربوط است به عنوان ضمیمه آورده شده است.

فصل اول: کلیات (مفاهیم، مبانی و تاریخچه)

برای ورود به مباحث اصلی ابتدا لازم است کلیاتی در مورد پایان نامه ذکر گردد. برای این منظور ابتدا مفاهیم اصلی و کلیدی پایان نامه یعنی دادستان، دلیل و متهم ذکر و مشتقات مربوط به آنها در مورد حقوق ایران و آمریکا بحث شده است. پس از آن مبانی بحث من جمله چرایی وجود دادستان و نیز برخی اصول حاکم بر دادرسی منصفانه من جمله اصول بی طرفی و تساوی سلاح ها بحث شده است. در پایان نیز تاریخچه دادستان در ایران و آمریکا و چگونگی پیدایش و تغییر کارکرد آن مورد بحث قرار گرفته است.

گفتار اول: تبیین مفاهیم

در این قسمت به توضیح مفاهیم کلیدی بحث پرداخته می شود

بند اول: دادستان

الف: دادستان در ایران

دادستان در لغت به معنی کسی است که اجرای عدالت کند و نیز به داور، قاضی، پادشاه و امیر گفته می شود.^۱ در اصطلاح حقوقی «دادستان یا مدعی‌العموم مقامی است که برای حفظ حقوق عمومی و نظارت بر حسن اجرای قوانین و تعقیب کیفری بزهکاران، برطبق مقررات قانونی انجام وظیفه می‌کند»^۲. با تصویب قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه های عمومی و انقلاب که معروف به قانون احیای دادرسی می باشد، وظایف و اختیارات دادستان مجدداً^۳ به این مقام قضایی بازگشته است. از جمله مطابق «ب» ماده ۳ اصلاحی قانون مزبور نظارت بر ضابطین دادگستری مجدداً^۴ به این مقام قضایی واگذار شده است. مطابق این بند: «ریاست و نظارت بر ضابطین دادگستری از حیث وظایفی که به عنوان ضابط برعهده دارند با دادستان است.» بعد از اصلاح این ماده مقامات رسمی مجدداً^۵ موظف شده اند که در مواردی مراتب را به دادستان گزارش دهند، زیرا مطابق بند «ج» ماده فوق الذکر: «مقامات و اشخاص رسمی در مواردی که باید امر جزائی را تعقیب نمایند، موظفند مراتب را فوراً به دادستان اطلاع دهند.» با اصلاح قانون تشکیل دادگاه های عمومی و انقلاب، در موارد دیگری

۱ محمد، معین، فرهنگ فارسی، تهران، ۱۳۸۱، ۵ جلد، جلد اول

۲ محمود، آخوندی، آیین دادرسی کیفری، چاپ دوم، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۸، ۶ جلد، جلد ۶، ص ۲۶